

**PSIXOLOGIK TAHLIL METODI (SAID AHMADNING "JIMJITLIK"
ROMANI ASOSIDA)****Yusupova Gulrux Farhodovna***Navoiy davlat universiteti tillar fakulteti o'zbek tili va adabiyoti
yo'nalishi I - bosqich magistranti*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Said Ahmadning "Jimjitlik" romani misolida psixologik tahlil metodining badiiy-estetik xususiyatlari tadqiq etilgan. Asarda inson ruhiyati, ichki kechinmalar, vijdon azobi, ruhiy ziddiyat va ma'naviy izlanishlarning badiiy talqini Tolib, Mirvali hamda Jayrona obrazlari misolida tahlil qilingan. Shuningdek, yozuvchining ichki monolog, psixologik parallelizm, badiiy detal va sukut poetikasidan foydalanishdagi mahorati yoritilgan. Tadqiqot natijasida "Jimjitlik" romani o'zbek psixologik nasrining muhim namunalari biri ekani asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *psixologik tahlil, psixologik nasr, ichki monolog, ruhiy kechinma, badiiy detal, psixologik parallelizm, sukut poetikasi, inson ruhiyati, xarakter, Said Ahmad, "Jimjitlik" romani.*

Kirish. O'zbek nasrchiligida inson ruhiyati, uning ichki kechinmalari va murakkab ma'naviy olamini badiiy talqin etish masalasi alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, XX asr ikkinchi yarmi nasrida psixologik tasvirning chuqurlashuvi, qahramon xarakterini ichki ziddiyatlar orqali ochishga bo'lgan intilish kuchaydi. Shu jihatdan xalq yozuvchisi Said Ahmad ijodi o'zbek adabiyotida inson psixologiyasini badiiy tahlil qilishning o'ziga xos maktabini yaratgan adiblar qatorida turadi. Adib asarlarida inson va jamiyat munosabati, ma'naviy tanazzul, ruhiy iztirob hamda vijdon azobi kabi masalalar chuqur psixologik qatlamlar orqali ochib beriladi.

"Jimjitlik" romani yozuvchining yetuk badiiy tafakkuri mahsuli bo'lib, unda inson qalbining nozik jihatlari, ichki kechinmalar, ruhiy iztiroblar hamda ma'naviy tanazzul masalalari keng yoritilgan. Asarda voqealar tashqi harakatdan ko'ra ko'proq qahramonlarning ichki olami, ularning ruhiy to'qnashuvlari asosida rivojlanadi. Shu bois roman psixologik tahlil metodini o'rganish uchun muhim manbalardan biri hisoblanadi. Muallif qahramon ruhiyatidagi ziddiyatlarni tasvirlashda ichki monolog, xotira, sukut, ramziy detal va ruhiy parallelizm kabi badiiy vositalardan mahorat bilan foydalangan.

Adabiyotlar tahlili. Adabiyotshunoslikda psixologik tahlil masalasi ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan bo'lsa-da, Said Ahmadning aynan "Jimjitlik" romanidagi psixologik qatlamlarning badiiy-estetik xususiyatlarini chuqur o'rganish bugungi adabiy jarayon uchun dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Jumladan, Sh.Axmedova Said Ahmad ijodidagi hajviy mahorat va xarakter yaratish usullarini tadqiq etar ekan, yozuvchi asarlarida inson ruhiyatini ochib berishdagi individual uslub

alohida o‘rin egallashini ta’kidlaydi [2]. Shuningdek, J. N. Xurramov tomonidan olib borilgan tadqiqotda “Jimjitlik” romanida shaxs psixologiyasi qonuniyatlarining voqelanishi masalasi tahlil qilinib, asardagi ruhiy jarayonlarning hayotiy asoslari ochib berilgan [3].

Tadqiqot metodologiyasi. Said Ahmadning “Jimjitlik” romanida psixologik tahlil inson ruhiyatidagi murakkab jarayonlarni ochib beruvchi asosiy badiiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Asarda qahramonlarning tashqi faoliyatidan ko‘ra ularning ichki olami, ruhiy iztiroblari, vijdon azobi va ma’naviy kechinmalariga ko‘proq e’tibor qaratiladi. Shu sababli roman voqealar dinamikasidan ko‘ra ruhiy harakatlar ustuvor bo‘lgan psixologik nasr namunasi sifatida ahamiyatlidir [1].

Romandagi eng muhim psixologik obrazlardan biri — Tolib obrazidir. Muallif ushbu qahramon ruhiyatini ochishda ichki monolog va xotira tasvirlaridan keng foydalanadi. Tolibning o‘z o‘tmishi bilan yuzlashuvi, ayrim voqealarni qayta-qayta xotiradan o‘tkazishi uning ichki iztiroblarini chuqurlashtiradi. Ayniqsa, uning yolg‘izlik hissi va ma’naviy tushkunligi sukut orqali kuchli ifodalanadi. Qahramonning tashqi tomondan vazmin ko‘rinishi bilan ichki ruhiy notinchligi o‘rtasidagi qarama-qarshilik psixologik konfliktni yuzaga keltiradi. Muallif Tolibning ruhiy holatini tasvirlashda ortiqcha dramatismga berilmaydi, aksincha, tabiiy va hayotiy kechinmalar orqali inson qalbidagi iztirobni ko‘rsatadi [3].

“Afsuski, Tolibjon ko‘zyosh to‘kib yig‘olmasdi. Unsiz, ko‘z yoshisiz yig‘lardi, xolos...” [1]. Ushbu parchada yozuvchi qahramon ruhiyatidagi ichki bosimni tashqi dramatik holatlarsiz ochib beradi. “Unsiz yig‘i” tasviri Tolibjonning ichki iztiroblari naqadar chuqur ekanini ko‘rsatadi. Psixologik tahlil aynan qahramonning ichki kechinmalarini tabiiy ruhiy holatda yoritish orqali amalga oshirilgan.

Mirvali obrazi orqali esa insonning ma’naviy qarashlari va hayotga munosabatidagi ichki ziddiyatlar yoritiladi. U ayrim vaziyatlarda keskin xarakter sohibi sifatida ko‘rinsa-da, aslida ruhiy jihatdan iztirob chekayotgan obraz sifatida gavidalanadi. Mirvalining Jayrona bilan bog‘liq munosabatlaridagi hissiy beqarorlik qahramon psixologiyasining murakkabligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, ayrim dialoglarda uning ichki ikkilanishlari sezilib turadi. Yozuvchi qahramon ruhiyatidagi beqarorlikni balandparvoz tasvirsiz, sodda hayotiy detallar orqali ochadi [1].

“Tolibjon o‘rnidan turdi-yu, birdan tosh ustidan sakrab, Mirvalini quchoqlab oldi...” [1]. Mazkur epizodda qahramonlarning hissiy holati dialog orqali emas, balki harakat va sukut vositasida ochiladi. Tolibjonning gapira olmay qolishi uning ichki ruhiy hayajoni nihoyatda kuchli ekanini ko‘rsatadi.

Jayrona obrazi romanda nozik psixologik tasvir yaratilgan ayol obrazlaridan biridir. Uning ichki iztiroblari, tushunilmaslik hissi va ruhiy yolg‘izligi ayrim epizodlarda kuchli seziladi. Muallif Jayronaning tashqi sokinligi ortida katta ruhiy og‘riq yashiringanini mahorat bilan ko‘rsatadi. Ayniqsa, uning ayrim vaziyatlarda javobsiz sukut saqlashi psixologik tasvirning ta’sirchanligini oshiradi [1].

Said Ahmad qahramonlarning ruhiy holatini tasvirlashda badiiy detal va tabiat manzaralaridan ham mahorat bilan foydalanadi. Masalan, ayrim epizodlarda kuzgi sokin manzara, xazonrezgi yoki jimjit tun tasviri qahramonlarning ichki tushkun holati bilan parallel ravishda beriladi. Bu esa psixologik parallelizm usulining muvaffaqiyatli qoʻllanganidan dalolat beradi. Tabiat va inson ruhiyati uygʻunligi orqali yozuvchi qahramon kechinmalarining emotsional taʼsirini kuchaytiradi.

Roman davomida “jimjitlik” tushunchasi oddiy sukunat emas, balki inson qalbidagi iztirob va aytilmagan dardlarning ramziy ifodasiga aylanadi. Ayniqsa, Tolib va Saodat obrazlari misolida bu holat yaqqol seziladi. Ularning koʻp hollarda ichki kechinmalarini oshkor etmasligi, sukut orqali yashashi psixologik tasvirning chuqurlashuviga xizmat qilgan. Muallif baʼzan qahramonni gapirtirishdan koʻra uning sukutini tasvirlash orqali koʻproq maʼno bera oladi. Shu jihatdan roman psixologik tasvir poetikasining oʻziga xos namunasi hisoblanadi.

Romanda psixologik tahlilning yana bir muhim jihati qahramonlarning nutqi va sukuti oʻrtasidagi ichki munosabat orqali ochiladi. Said Ahmad ayrim obrazlarni koʻp gapirtirmaydi, biroq ularning ruhiy holatini qisqa jumlar, tanaffuslar va ichki pauzalar orqali chuqur ifodalaydi. Ayniqsa, Tolib obrazida bu holat yaqqol koʻzga tashlanadi. U ayrim vaziyatlarda oʻz his-tuygʻularini ochiq bayon qilishdan qochadi, biroq uning nigohi, ichki bezovtaligi va xayollarga berilishi orqali ruhiy bosim sezilib turadi. Muallif qahramonning tashqi sokinligi ortida kuchli ichki iztirob yashiringanini mahorat bilan koʻrsatadi. Bu esa psixologik realizmning muhim belgilaridan biri hisoblanadi.

Shuningdek, romanda xotira tasviri ham psixologik tahlilning asosiy vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. Qahramonlarning oʻtmishga murojaat qilishi, ayrim voqealarni qayta eslashi ularning ruhiy dunyosini ochishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tolibning hayotidagi ayrim armonli lahzalarni tez-tez xotiraga olishi uning bugungi ruhiy holatiga bevosita taʼsir qiladi. Muallif xotirani oddiy eslash jarayoni sifatida emas, balki inson qalbini qiynovchi ruhiy omil sifatida talqin qiladi. Natijada oʻtmish va bugun oʻrtasidagi ruhiy bogʻliqlik kuchayadi.

Said Ahmad roman davomida psixologik tasvirni sunʼiy dramatik holatlarga emas, balki oddiy hayotiy vaziyatlarga quradi. Shu sababli asardagi ruhiy kechinmalar kitobxonga tabiiy va ishonarli taʼsir qiladi. Muallif inson qalbidagi iztirobni balandparvoz soʻzlar bilan emas, balki sodda va hayotiy tasvirlar orqali ifodalaydi. Bu esa yozuvchining individual uslubini belgilovchi muhim jihatlardan biridir. Adib qahramonlarning ichki olamini tasvirlashda ruhiy tafsilotlarga katta eʼtibor beradi, natijada obrazlarning psixologik qiyofasi toʻlaqonli shakllanadi [2].

Romandagi psixologik tahlil usullari orasida ramziy obraz va detallarning ham alohida oʻrni bor. “Jimjitlik” timsoli butun asar davomida inson qalbidagi boʻshlik, yolgʻizlik va aytilmagan dardlarning badiiy ifodasiga aylanadi. Muallif jimjitlik orqali faqat tashqi sukunatni emas, balki jamiyatdagi maʼnaviy sovuqlik va insonlar

o'rtasidagi ruhiy uzoqlashuvni ham tasvirlaydi. Shu jihatdan roman nomi asarning umumiy psixologik-falsafiy mohiyatini ochuvchi muhim ramziy unsur vazifasini bajaradi.

Demak, "Jimjitlik" romanida psixologik tahlil metodining qo'llanishi qahramon xarakterini chuqur ochishga, inson ruhiyatidagi murakkab jarayonlarni hayotiy va badiiy asosda tasvirlashga xizmat qilgan. Said Ahmad inson qalbining eng nozik jihatlarini tasvirlash orqali o'zbek psixologik nasrining taraqqiyotiga munosib hissa qo'shgan ijodkor sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa. Said Ahmadning "Jimjitlik" romanida psixologik tahlil metodi qahramonlar ruhiyatini ochishda muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Adib Tolibjon, Mirvali, Jayrona obrazlari orqali inson qalbidagi ruhiy ziddiyat, ichki iztirob va ma'naviy yolg'izlikni tabiiy tasvirlay olgan. Asarda ichki monolog, sukut, badiiy detal hamda ruhiy parallelizm vositalarining qo'llanishi psixologik tasvirning ta'sirchanligini oshirgan. Shu jihatdan "Jimjitlik" romani o'zbek psixologik nasrining muhim namunalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Said Ahmad. Jimjitlik: roman. – Qayta ishlangan nashr. – Toshkent: O'zbekiston NMIU, 2008. – 280 b.
2. Ахмедова Ш. Саид Аҳмаднинг ҳажвий маҳорати. Филол.фанлари номзоди ... дис. автореф. – Тошкент, 1994, – 23 б.
3. Xurramov J.N. Jimjitlik romanida shaxs psixologiyasi qonuniyatlarining voqelanishi // Central Asian Journal of Academic Research. – 2025. – Vol. 3, Issue 05, Part 2. – B. 70–73.
4. <https://marifat.uz/library/book/said-ahmad-20>